Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 3, İstanbul 2000, 227-248.

HALİDE EDİB ADIVAR'IN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ HATIRALARININ EDEBÎ ESERLERİNE AKSİ

Murat KOÇ[*]

[*] Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ÖZET

Halide Edib Adıvar, Millî Mücadele'ye katılmış ve bu dönem hatıralarını Türk'ün Ateşle İmtihanı (The Turkısh Ordeal) adlı eserinde toplamıştır. Hatıratın en önemli özelliği günü gününe yazılması ve gerçek şahıs, yer ve olaylardan bahsetmesidir. Bu eserle Ateşten Gömlek romanı, Dağa Çıkan Kurt ve İzmir'den Bursa'ya adlı hikâye kitaplarında bulunan bazı hikâyeleri arasında büyük paralellikler mevcuttur. Makalede bu dönem hatıralarının onun adı geçen edebî eserlerini nasıl şekillendirdiği, bu paralelliklerin neler olduğu Eser-Biyografi münasebeti çerçevesinde incelenmiştir. Hatırattaki yer, olay ve şahıslar bazen olduğu gibi, bazen de küçük değişikliklerle edebî eserlerinde yerini almıştır. Savaş sırasında Türk askerinin gösterdiği kahramanlıklar, Anadolu halkının uğradığı zulümler ve nihayet zafere kavuşmanın verdiği sevinç, Türk ordusunun zafer alayıyla İzmir'e girişi adı geçen eserleri doldurmuştur. Halide Edib güçlü kalemi sayesinde yaşadıklarını hem hatırat, hem de edebî eser kompozisyonu şeklinde okuyucuya sunabilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halide Edib Adıvar, Millî Mücadele Dönemi Hatıraları, Türk'ün Ateşle İmtihanı (The Turkısh Ordeal), Ateşten Gömlek, Dağa Çıkan Kurt, İzmir'den Bursa'ya, Eser-Biyografi münasebeti

Bir yazarın eseri ile biyografisi arasındaki münasebet nedir? Biyografisinden yola çıkılarak yazar ve eseri hakkında bazı sonuçlara ulaşmak mümkün müdür? Hangi yazarların eserlerinde biyografik unsurlar daha fazla yer tutar? Yazar biyografik unsurlara sadık kalarak mı eserini yazmıştır? Yoksa bu biyografik unsurlar şekil değiştirerek edebî eserin kompozisyonu içinde yeni bir yapıyla mı okuyucuya sunulmuştur?

Eser-Biyografi münasebeti deyince aklımıza bu sorular gelmektedir. Her yazar eserini ferdî yaşantı ve tecrübelerine göre ortaya koyar. Bu ferdî yaşantı ve tecrübelerini ortaya koyarken, bazen kendisini eserinde bir kahraman yapabilir, kendi özelliklerini ve yaşadıklarının bir kısmını

veya tamamını bir şahsa izafe ederek anlatabilir. Ya da şahıslardan biri yazarın olmak istediği, kendi idealindeki tip olabilir. Bu tip, yazarın bütün ideallerini bünyesinde barındırır. Yazar, her eserine kendi yaşadıklarından birşeyler katmayabilir. Bir ya da iki eserinde hatıralarını kullanır, ya da bütün eserlerinde biyografik unsurları küçük ve dağınık motifler halinde kullanabilir. Bütün bunlardan bir sonuca ulaşabilmemiz için, elimizde yazarın sağlam bir biyografisinin bulunması gerekir. Otobiyografik eserler yazmış yazarlar için bu kolaydır. Bu otobiyografilerde anlatılanlar yanında yazarın kendisi ve eserleri hakkında yazılanlar, başka edebiyatçıların hatırat, mektup veya mülâkatlarında beliren çehresiyle birleştirilerek önemli sonuçlara ulaşma imkânı verebilir. Kısaca eser-biyografi münasebeti araştırmalarında yazarın sağlam bir biyografisinin bulunması ve diğer eserleri üzerinde yapılacak derin tedkik ve tahliller sayesinde bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür. R. Wellek ve A. Warren'in *Edebiyat Biliminin Temelleri* adlı eserinde şairler, onların eserleri ve biyografileri arasındaki münasebet konusunda söylenenleri, genel olarak edebiyatçılar için de düşünebiliriz:

"Bununla beraber, bağlantılar, paralellikler, dolaylı benzeyişler ve karmakarışık yansımalar vardır. Şairin eseri, bir maske, dramatize edilmiş bir gelenek olabilir, ama bunlar daha ziyade onun kendi tecrübelerinin, kendi hayatının gelenekleridir. Edebiyat araştırmasında bu farkları göz önünde bulundurarak kullanılan biyografik bir çalışma faydalıdır. Herşeyden önce, biyografinin yorum açısından değerli olduğu şüphe götürmez. Biyografi, yazar hakkında ileri sürülen birçok şeyi ve hatta yazarın eserde kullandığı kelimeleri açıklamada yardımcı olabilir. Biyografik eser, aynı zamanda, edebiyat tarihinde, edebiyatın gelişmesi ile yakından ilgili en aşikâr meseleleri, bir yazarın sanatının gelişmesi, olgunlaşması ve muhtemel gerilemesi gibi meseleleri incelemekte yardımcı olacaktır. Biyografi, aynı zamanda, edebiyat tarihi ile ilgili olarak şairin çalışması, çevresindeki arkadaşları, yaptığı geziler, gördüğü ve içinde yaşadığı çevre ve şehirler hakkında edebiyat tarihine ışık tutabilecek, yani şairin hangi geleneğe bağlı olduğu, ne gibi tesirler altında kalarak

sanatına yön verdiği ve hangi konulardan ilham aldığına dair soruları cevaplandıracak materyal toplar."[1]

Bu yazıda Halide Edib Adıvar'ın *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı eserinde anlattığı Millî Mücadele dönemi hatıraları ile *Ateşten Gömlek* romanı, *Dağa Çıkan Kurt* ve *İzmir'den Bursa'ya* adlı kitaplarda bulunan hikâyeleri arasındaki paralellikler, yansımalar, dolaylı benzeyişler üzerinde durulacaktır.[2]

1882-1964 yılları arasında yaşayan Halide Edib Adıvar roman, hikâye, mensur şiir, tiyatro, edebiyat tarihi, tercüme türlerinde, fikir ve eğitim konusunda eserler vermiştir. Aldığı Batılı tarzda eğitimi millî kültür değerleriyle biraraya getirerek senteze ulaşmış, yaşadığı aktif ve zengin hayat tecrübesini, eserlerine başarıyla yansıtabilmiştir.

İlk eserlerinde aşk, ferdî saadet, kadının toplum içindeki yeri gibi meseleleri ele alan Halide Edib'in kaleminde, Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra önemli bir değişme olur. Bu değişimi ferdîden sosyale doğru giden bir çizgi olarak nitelemek mümkündür. Yazarlık hayatının başlangıcından beri, biyografisi ile ilgili özelliklerin eserlerine çeşitli şekillerde yansıdığını biliyoruz. İlk eserlerinde karşımıza çıkan kültürlü, devrine göre iyi yetişmiş, güzel fakat eşleri tarafından anlaşılmayan ve aldatılan kadınlar, Halide Edib'in şahsî hayatından izler taşır. O da ilk eşi Salih Zeki'yle olan evliliğinde bunları yaşamış ve eşinin ikinci kez evlenmesini kabul etmediğinden ondan ayrılmak yolunu seçmiştir. Aynı şekilde Millî Mücadele yıllarındaki yaşadıklarının da edebî eserlerine yansıdığını görüyoruz.

Mondros Mütarekesi'nin ardından Halide Edib ve diğer aydınlar vatanın kurtuluşu için çeşitli çözümler aramaya başlarlar. Halide Edib bir yandan yardım kuruluşlarında çalışırken, bir yandan da halka yönelik açık hava mitinglerine katılır. Tanıdığı bazı yabancılarla da görüşerek,

---

[1] R. Wellek-A.Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, Çev: Prof. Dr. A. Edip Yüksel, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983, s. 100.

[2] Bu konudaki paralleliklerin bazılarına Prof. Dr. İnci Enginün *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi* (M.E.B. Yay., İstanbul 1995 (2. B.), 615 s.) adlı eserinde ve "*Millî Mücadele'de Türk Kadını*"(*Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yay., İstanbul 1991 (2. B.), s.503-515) adlı makalesinde işaret etmiştir.

onların memleketin durumuna nasıl baktığını öğrenir. Bütün bu çalışmalar Halide Edib'in dikkat çekmesine, başına ödül konmasına, hatta hakkında idam kararı verilmesine sebep olur. Bunun üzerine Halide Edib ve bazı aydınlar Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne sığınırlar ve Anadolu'ya geçerler. Uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra, Millî Mücadele'nin kalbinin attığı Ankara'ya varırlar. Burada Halide Edib, Anadolu Ajansı'nın kuruluşu, Batılı gazetelerde Millî Mücadele hakkında çıkan yazıların çevirisi ve Ankara halkının mücadeleye katılmasını teşvik yollu çalışmalarda bulunur. Hastabakıcılık yapar, onbaşı rütbesiyle bizzat cephede de çalışır. Gazetelerdeki yazı faaliyetine de devam eder. Tedkik-i Mezâlim Komisyonu'na başkanlık yapar. Halide Edib bu komisyondaki çalışmaları ve Hilâl-i Ahmer'deki hemşirelik görevi dolayısıyla bizzat ateş hattında yaşama ve ateşten gömleği giyme imkânı bulmuştur. Onun gibi güçlü kaleme sahip bir yazarın bu mücadeleye katılması ve karşılaştığı şeyleri eserlerine malzeme yapması edebiyat, kültür ve tarihimiz açısından bir şans sayılmalıdır. Karşılaştığı bu manzaraların ve Anadolu insanının kalemine ne şekilde tesir ettiğini şöyle ifade eder:

"Halktan olan insanlarda henüz yazılmamış, bâkir ve çok hakikî bir çocuk heyecanı ve kabiliyeti var. Onun için bir eseri ancak halkın heyecanı ebedîleştiriyor. Onun için belki bu heyecan ve besâteti duyanlar halk arasında denizde balık gibi kendilerini hakikî anasırları içinde hissediyorlar. Bunu ne kadar zaman ikinci sınıf vapur güvertelerinde, iskelelerde ve Anadolu'da duydum. Hatta isimleriyle değilse bile şahsiyetleriyle uzun bir liste yapabileceğim kadın erkek ne kadar halktan adam vardır ki onların yanında içimden birşey "Ben sizdenim!" diye haykırdı. Bunda maksadım kat'iyyen sanatın ifadesi yalnız halkı tarifle mümkün olduğunu iddia değildir. İnsan ruhu sarayda da, kulübede de hakikatle ifade edilirse ölümsüzdür...

Benim sanat (Âmentü)mün bir kısmında iman ettiğim dakikalar, bana ruhlarını (ister iyi ister fena anlarda olsun) açmış, bir hakikat şimşeği içinde göstermiş olanlarla geçirdiğim anlardır. O anları kemal-i ihtiramla takdis ederim ve eğer onu tekrar soluk bir ışıkta bile kari'lerime

verebilirsem hayatta vazifemi yapmış olduğuma kani' olurum. Bana gösterilen ruh, kim olursa olsun ehemmiyeti yoktur."[3]

Hatıraların en önemli özelliği günü gününe tutulmuş notlardan yola çıkılarak yazılmış olmasıdır. Yer, olay, zaman ve kişiler sayesinde hatırat, edebî özelliği yanında tarihî vesika özelliği taşıyan bir âbide gibi yükselir. Halide Edib'in bu dönem hatıralarının *Ateşten Gömlek* romanına ve *Dağa Çıkan Kurt* ve *İzmir'den Bursa*'ya adlı kitaplarda bulunan bazı hikâyelerine aksettiğini görüyoruz.

Ateşten Gömlek romanının ismi Yakup Kadri'ye aittir. Yakup Kadri Ankara'da bulunan Halide Edib'i ziyaretinde bu adla bir roman yazacağını söylemiş, Halide Edib de çok beğendiğinden bunu kendi romanına ad olarak vermiştir:

"Mayısın birinde Yakup Kadri Ankara'ya geldi ve bize misafir oldu. Hem dost hem muharrir olarak ikimiz de onu çok seviyorduk. Yakup Kadri evin tepesindeki bütün Ankara'nın o sarı topraklarına bakan odasında kaldı. Onun misafirliği akşamlarımızı şenlendiriyordu. Konuşurken bu büyük kafanın, kocaman gözlerin, kudretli sesin arkasında o parlak muharriri sezmemek mümkün değildi. Yukarıda ne yazdığını sorduğum zaman *Ateşten Gömlek* adında bir Anadolu romanı yazmakta olduğunu söyledi. Ben de zihnimde bir Anadolu romanı tasarladığım için, o kendi romanını bitirmeden bu isimde benim böyle bir roman yazacağımı söyledim."[4]

Yakup Kadri'ye yazdığı ve *Ateşten Gömlek* romanının başına alınan mektupta, eğer aynı adla Yakup Kadri de romanını yazarsa, Türk romanları arasında iki *Ateşten Gömlek* olacağını ve ilerde birgün bu ikisinin bir kütüphane rafında biraraya gelince, birbirlerini yakmadan geçmiş günler üzerinde söyleşeceklerini hayal eder. Yine bu önsözden eserin yaşananların ve gözlemlerin mahsulü olduğunu öğreniyoruz:

"İhtilâl ve isyan günlerinden beri, koza, kurt, kelebek devirleri tedkik edilen mahlûkat gibi Sakarya silâh arkadaşlarımın *Ateşten*

---

[3] *Dağa Çıkan Kurt*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1926, s. 216. (Alıntılar bu baskıdandır.)

[4] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul 1962, s. 193. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Gömlek'te birkaç solgun aksini İstanbul, ihtilâl ve ordu günlerinden alıp kâğıt üstüne koymağa çalıştım. İstediğim gibi olmadığı için silâh arkadaşlarımdan af dilemek isterdim. Bize onlar ilham ettiler. Daha doğrusu Karadağ muharebesinde dağın ortasında ismini hiç bir zaman bilemeyeceğim yağız atlı bir zabitin dumanlar içinde kaybolup meydana çıkışı bana kocaman bir kalp hikâyesi tahayyül ettirdi. Eser Sakarya'nındır. Fena olabilir; fakat benim sanatımın yapabileceği en iyi şeydir. İnsan en çok sevdiklerine ancak en iyi yapabildiği şeyi verebiliyor."[5]

Tasarladığı romanın kahramanını ise, Eskişehir'de Hilâl-i Ahmer hastahanesinde görür. Burada karşılaştığı sessiz, mütevvekkil hemşire, Ayşe'nin âdeta prototipi olur:

"2 Haziran 1921'de bir hastabakıcı üniformasiyle Eskişehir İstasyonu'ndan Hilâl-i Ahmer hastahanesine yürüdüm... Haziran gününün sıcağı odayı yakıyordu. Bana çay verdiler. Fakat zihnim hastabakıcının büyüğü ile meşguldü. Derhal onu Anadolu'ya ait romanımın kahramanı yapmaya karar verdim. Kendine mahsus hususiyetleri vardı. Ameliyat masalarının başında durduğu ve hastalara yardım ettiği zaman, âdeta onlara hayat verirdi. Uzun boylu, zümrüt gibi yeşil gözlü, siyah kirpikli, fildişi gibi beyaz tenliydi. Ancak sıcak iklimlerde görünen kırmızı karanfil gibi dudakları vardı. Odadan çıktıktan sonra Dr. Şemsettin'e onu yeni bir romana kahraman yapacağımı, adını Ayşe koyacağımı söyledim. Doktor gülerek, erkek kahramanın kim olacağını sordu. Henüz bilmiyordum. Kumandanlardan biri, İstanbullu bir genç, belki de Mehmet Çavuş olabilirdi. Fakat kararımı vermiş değildim. Madam Tadia'nın kuştüyü yatağına çekildiğim zaman uyumadan önce bunu düşünüyordum. Fakat Eskişehir'deki vazifem zihnimi o kadar meşgul etti ki; Ankara'ya dönünceye kadar bir karara varmadım. Ankara'da derhal romana başladım."[6]

Romanın kahramanı Ayşe, Halide Edib'in hatıratında bahsettiği bu hemşireden ve yazarın ferdî hayatından pek çok iz taşır. Ayşe de hatıratta bahsedilen hemşire gibi yeşil gözlüdür: "Ayşe'nin gözlerindeki yeşil

---

[5] *Ateşten Gömlek*, Teşebbüs Matbaası, İstanbul 1923, s. 6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

[6] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 198.

ışıkların aydınlattığı İzmir yolu"[7] onu tanıyanlar için bir ideal olur. Halide Edib'in o dönemde bizzat yaşadığı korku, heyecan, ümit, ümitsizlik, kaçış psikolojisini Ayşe de yaşar. İkisi de aynı ideali taşır. Vatanın düşmanlardan temizlenmesi, İzmir'e zafer alayıyla giriş ve yeşil İzmir'in bağlarının üzerine çöken siyah örtünün kaldırılması. Halide Edib: "İstiklâl mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes cinnet halini almıştı."[8] der. Bu kutsal deliliğin sembolleştirilmiş hali Ayşe'dir. Hatıratta da aynı şekilde İzmir idealine yer verildiğini görüyoruz: "Artık şahıs olarak yaşamıyordum. Bu millî mukaddes cinnetin bir parçasından ibarettim. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar benim için hayatta başka hiçbir şeyin ehemmiyeti kalmamıştı."[9], "Bundan hemen sonra, ne padişahın zavallı siyaseti, ne de İtilâf Orduları bir sürü genci İzmir'e gitmekten men' edebilirdi."[10], İzmir'e giriş âdeta "Ateşle imtihandan sonra bu Türk milletinin balayı"[11] olacaktır. Ayşe de bütün hayatını, hatta aşkını İzmir yoluna adar. İzmir yolunda ferdî benliğinden sıyrılır, millî kimliğin bir parçası olur. Ona âşık olanlar da, İzmir yolundaki mücadelenin bir parçası olurlar.

Halide Edib Ayşe'ye ferdî bir macera da yükler. Yunanlılar'ın İzmir'i işgali esnasında Ayşe'nin eşi ve çocuğu gözünün önünde öldürülür. Ayşe yaralı olarak amcasının kızının Şişli'deki evine gelir. O dönemde Şişli ve çevresinde verilen çay partilerinde Türk hanımları davet ettikleri İşgal Kuvvetleri askerlerine, halk arasında uyanan öfkeyi ve milletçe haklı olduğumuzu anlatmaya çalışırlar. Halide Edib, bu toplantılardan bir sonuç alınamayacağına inanır. Şişli ve Beyoğlu çevresi onun için bir "öteki yaka" gibidir. Nitekim bu davetler bir iki evlenmeyle sonuçlanmış, somut bir fayda getirmemiştir. Romanda Şişli ve çevresindeki kadınlarla, daha çok halk tabakasına mensup olan kadınlar arasındaki rekabete de yer verilir. Halide Edib, yardım cemiyetleri ve Türk Ocağı çevresindeki çalışmalara katılır. Romanda Ayşe de bu toplantılardan hoşnut değildir. Peyamiler'in evinde yapılan bir davette, milletçe af dilememizi isteyen

---

[7] *Ateşten Gömlek*, s. 210.

[8] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 24.

[9] *a.e.*, s. 24.

[10] *a.e.*, s. 26.

[11] *a.e.*, s. 311.

İngiliz gazeteci Mr. Cook'la tartışmaya girer ve sömürgeci İngilizler'in affı, talep edenlere vermeleri gerektiğini söyler. Romanda Ayşe ile Mr. Cook'un konuştuğu bu bölümde Halide Edib, İngilizler hakkındaki duygu ve düşüncelerini Ayşe'ye söyletir.

Halide Edib Fatih, Sultanahmet ve Kadıköy'deki mitinglere konuşmacı olarak katılır. Özellikle Sultanahmet mitingi çok ses getirir. Romanda Ayşe, Cemal, Peyami ve İhsan Sultanahmet Mitingi'ne dinleyici olarak katılır. Romandaki bu miting sahnesi, Halide Edib'in katıldığı bütün mitinglerdeki izlenimlerinin ortak eseridir. Hatırat ve romandaki miting manzaraları paraleldir. Halide Edib'in mitingde söylediği "Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz." şeklindeki cümle, romanda Ayşe, Cemal, Peyami ve İhsan tarafından "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız" şeklinde tekrarlanır. Kendi benini Ayşe'ye izafe eden Halide Edib, hatıratta konuşmacı olarak katıldığı mitinge, romanda Ayşe'nin şahsında bir dinleyici olarak katılır. Bu mitingde Halide Edib'in, halkı Hristiyanlar'ı öldürtmeye yemin ettirdiği ve ardından tevkif edildiği yolunda söylentiler çıkar. Ve Halide Edib'in idam kararına kadar giden bir süreci başlatır.

Mr. Cook'la tartıştıktan sonra Peyami'nin annesi Ayşe'yi evde istemez. Özellikle bazı aydınların Malta'ya sürülmesi, onda Peyami'nin de sürüleceği korkusunu yaratır. Bunun üzerine Ayşe, Gedikpaşa'da bir ev tutar ve oraya yerleşir. Ders vererek, dikiş dikerek İzmir yolundaki çalışmalara katkıda bulunur. Bir süre sonra İzmirli bir kadının İngilizler aleyhinde propaganda yaptığı söylentisi yayılır. Ayşe de idama mahkûm edilir.

Çocuklarının Robert Kolej'de okumaları sebebiyle Bebek'te oturan Halide Edib, Bebek'ten İstanbul'a inerken, Boğaziçi'ndeki düşman donanmalarını üzüntüyle izler. Romanda da Ayşe, Cemal, Peyami ve İhsan'ın bu manzarayı üzüntüyle izlediğini görüyoruz. Yine böyle üzüntülü bir gününde, yanında oturan kadın Halide Edib'in elini tutar ve "Bu da geçer."[12] diyerek onu teselliye çalışır. Ayşe de Üsküdar'a geçerken, vapurda bir kadınla elele oturur ve düşman donanmalarını gözler:

---

[12] *a.e.*, s. 13.

"Kadını İhsaniye'ye kadar götürdüm. Vapurda elele oturduk. Boğaziçi'nden İstanbul'a çevrilen toplara baktık."[13]

İngilizler'in İstanbul'u işgaline roman ve hatıratta yer verilir. Romanda bu olay Ayşe'nin gözlemleriyle çok canlı bir şekilde tasvir edilir.

Halide Edib, zaferin kazanılacağı günlere kadar ağlamamaya karar verir: "(...) Daha iyi günlere kavuşmadan önce, bir damla gözyaşı dökmemeğe karar vermiştim."[14]

Ayşe de İzmir yolunda ağlamaz: "O hiç ağlamıyor, o muhitteki insanların en sâkin ve en kavîsi görünüyordu."[15]

Halide Edib, kendi adı etrafında çıkan söylentilerden sonra, Anadolu'ya geçmek üzere Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'ne sığınır. Ayşe de Anadolu'ya Üsküdar üzerinden geçer. İzlenen güzergâh aynıdır: Samandıra, İzmit, Adapazarı, Eskişehir. Bu yolculuk esnasında hem hatıratta, hem de romanda kafiledekilerin İzmit tepelerinden Marmara açıklarını ve İstanbul'u farklı duygularla seyrettiğini görüyoruz. Hatıratta Halide Edib, tam bir güvenle İstanbul'a tekrar döneceklerinden bahseder:

"Hava parlak ve güneş don üzerinde ışıldıyordu. Tekrar yan yollardan gitmek zorundaydık. İki saat sonra, Marmara ve İzmit Körfezi'nin mavi suları görünen bir tepeye erişmiştik.

Bütün atlar durdu ve bütün gözler yeşilimtrak mavi su parçasına çevrildi. Hiç kimse, yanındakine bakmıyordu. Herkesin gözü, belki de artık tamamiyle terk edeceği hayatının bu parçasına çevrilmişti. Herkes kendi içine çekilmiş gibiydi. Herkesten önce atımı tepeden aşağıya sürdüm. Deniz artık görünmüyordu... Arkamda kalanların uğultulu seslerini işitmez olmuştum artık. Bu, öyle bir ayrılıştı ki, ikinci defa insanın başına gelmezdi.

«Hanım teyze, deniz ne kadar güzel, tarla ne kadar yeşil!»

---

[13] *Ateşten Gömlek*, s. 80.

[14] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 61.

[15] *Ateşten Gömlek*, s. 85.

Bunu söyleyen, Arslan Kaptan'ın yaveri, tek gözlü İsmail'di. Kendisi Gebzeli'ydi. Dudaklarının titremesinden buraya ne kadar bağlı olduğunu anladım.

«Buralara tekrar döneceğiz, İsmail!» dedim."[16]

Romanda ise Peyami İstanbul manzarasını özlemle seyreder. Bu manzara, yerini Ayşe'nin yeşil gözlerine bırakır:

"Kandıra'da üçümüz de öküzlerin yanında durduk, denize son defa baktık. İzmit Koyu iki tarafın yumuşak, zeytinî yeşillikleri ortasında mai ve mesut kıvrılıp beyaz İstanbul'a gidiyordu. Bunu gözlerimizle takip ederken Seyfi ve ben ağladık. Onun gözleri kuru ve ateşliydi. Ben ilk defa bu memleket ızdırapları içinde İzmir'den önce İstanbul'u görüyordum. Gözümüzle küçük, dar denizi selâmladık, öptük, ayrıldık. Bundan sonra İstanbul hasretinin karşısına iki yeşil parlak ziya koydum."[17]

Halide Edib Ankara'ya gider, Ayşe ise Cemal'in yanına Eskişehir'e gönderilir.

Mehmet Çavuş ismine, romanda ve hatıratta rastlıyoruz. Muhtemelen bu aynı şahıstır. Silâh kaçırarak orduya yardımcı olur. Hatırat ve romanda bu silâh kaçırma olayı mevcuttur. Halide Edib ondan bu silâh kaçırma hikâyelerini dinler. Hatıratta Mehmet Çavuş'un Anadolulu, romanda ise Makedonyalı olduğundan bahsedilir:

"Mehmet Çavuş, son kaçakçılığından söz ederken, gururu son dereceyi buluyordu:

«Kırk araba dolusu silâhtı. İşgal henüz olmuştu. Gece yarısından sonra, Korna'ya erişmiş, köyün dışında bir yere gömmüştük. Şafak sökmeden önce, toplandık. Silâhları yerleştirmeye başladık. Fakat yanımdaki adamlar korktular. Ben hemen tüfeğimi göstererek, sizin adlarınız hükümet defterinde yoktur. Hadi bakalım. Hepinizi köpek gibi gebertirim, dedim.»

---

[16] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 106.
[17] *Ateşten Gömlek*, s. 87.

Bundan sonra, adamların silâhları yüklerken, Hristiyan çetesinin hücumuna uğradığını, onları tek başına tüfeğiyle nasıl karşıladığını ve köylülerin nasıl cesurca davrandıklarını anlattı."[18]

Romanda ise silâh kaçırma hâdisesini Peyami dinler. Anlatılanlar aynıdır:

"-Tam kırk araba silâh vardı. «His» köyüne getirdiler. Kodular gittiler. İngilizler İstanbul'u alınca köylüler korktu. Hemen martinimi aldım başlarına gittim. «Bana bakın, dedim, sizin kitapta sayınız yoktur. Kafanıza kurşunu sıkar, leşinizi gübreye gömerim. Kimsenin haberi olmaz. Hadi bakalım, arabaları bir yola getirin!» Arabaları doldurdular, iki saat karanlıkta sürdük. Sonra İngiliz süvarilerinin geldiğini haber verdiler. O sefer hemen ben arabaları yıkıverdim. Yeri açtık, gömdük. Allah'tan yaprak süprüntüsü vardı, yeri belli olmadı. Ertesi gün saklandım, üç gün köylülere gözükmedim. Sonra yine çıktım. Bu sefer köylüler kendi kendilerine yüklettiler, köyden köye taşıdık."[19]

Tek değişiklik romanda Mehmet Çavuş'un, güzel Kezban'ın aşkı uğruna millî davadan uzaklaşıp, düzenli ordu karşıtlarına karışması ve bunun sonunda idam edilmesidir. Hatıratta ise mücadeleye sadık kalır. Kolundan yaralanıp, tüfek kullanamayacak hale gelince geri plânda hastanede görev alır.

Yazar böylece gerçek hayatta karşılaştığı ve hatıratında bahsettiği üç insanı romanına da aksettirmiştir. Mehmet Çavuş'u yakından tanımıştır. Hemşire Ayşe ve "Karadağ Muharebesi'nde dağın ortasında dumanlar içinde kaybolup meydana çıkan" zabitin çağrıştırdığı İhsan ise uzaktan tanıdığı iki insandır. Fakat Halide Edib bu insanları romanına aktarırken onların etrafında bir hayat macerası ve psikoloji yaratmıştır.

Halide Edib bir süre Eskişehir'de Hilâl-i Ahmer hastanesinde çalışır ve bu görevi esnasında Madam Tadia'nın otelinde kalır. Romanda Ayşe de Eskişehir'de Hilâl-i Ahmer hastahanesinde hemşiredir ve Madam Tadia adlı bir hanımın işlettiği otelde kalır. Hatta yaralı olan İhsan'a bu otelde bakar. Madam Tadia da, Mehmet Çavuş gibi hem hatırat, hem de

---

[18] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 91.

[19] *Ateşten Gömlek*, s. 125.

romanda mevcuttur. Roman ve hatırattaki hastane manzaraları arasında büyük parallellikler vardır. Halide Edib, hemşirelik görevi esnasında hastaların isteklerini not etmiş, bir kısmının ailesine mektup yazmıştır. Romanda Ayşe'nin de aynı faaliyette bulunduğunu görüyoruz.

Halide Edib Sakarya Savaşı sırasında Atatürk'ün harita üzerinde çalışmasına tanık olur. Romanda ise bu duruma Peyami tanıklık eder. Bu esnada Halide Edib ve Peyami'nin duyduğu telgraf emri aynıdır.

Halide Edib'in görevi romanda Ayşe ve Peyami arasında paylaştırılmıştır. Peyami de savaşla ilgili notlar alır, raporlar tutar, Rumca tercüman ve fotoğrafçı olarak çalışır, gazeteye yazar, ajansa haber gönderir, daha çok kalem hizmeti görür. Peyami de Halide Edib gibi silâh ve ata binme dersleri alır.

Halide Edib, silâh kullanmak dışında, savaşa her türlü katkıda bulunacağını bildirmiştir. Ayşe de aynı şeyi söyler:

"-Hemen beni beraber götürünüz, dedim. Ben silâh atan muharib bir insan olamam. Fakat İzmir yolundakilerin yarasını sarar, ızdırabını hafifleştiririm ve Allah isterse onlarla beraber ölürüm."[20]

Hatırattan Halide Edib'in sıtma geçirdiğini öğreniyoruz. Romanda da Ayşe sıtma geçirir. Hatıratta söylendiğinden bahsedilen "Ayşem" türküsü romanda iki dizesiyle yer alır. Halide Edib Ankara'da katıldığı bir düğünde, dışardaki insanların bu türküyü söylediğini duyar. Romanda da Peyami bu türküyü şoförlerden dinler:

"Atımı bağladım aman, meşeye, meşeye

Benden selâm söyle kara gözlü Ayşe'ye, Ayşe'ye."[21]

Hem hatıratta, hem de romanda padişahın misyonunun bittiğine inanılır. Düzenli orduya geçiş esnasında yaşanan sıkıntılar, farklı sebeplerle dile getirilir. Sakarya Savaşı, bütün canlılığıyla roman ve hatıratta yer alır. Hatıratta zaman zaman duyulan ümitsizlik havasının, romanda bulunmadığını görüyoruz.

Ayşe, kendisini seven ve İzmir'e girdikten sonra evlenme sözü verdiği İhsan'la Sakarya'da şehit olur. Hem ferdî, hem de millî balayını gö-

---

[20] *a.e.*, s.189.

[21] *a.e.*, s.200.

remez. Halide Edib ise millî balayına şahit olur ve zafer alayıyla İzmir'e girmekten büyük mutluluk duyar.

Romanda ve hatıratta Millî Mücadele, bir "ateşle imtihan, ateşten gömlek" gibi görülür. Bu sözler bir motif olarak devam eder. Romanda bu motif millî ateşin yanısıra, ferdî aşk ateşini de çağrışıtıracak şekilde ele alınmıştır:

Türk'ün Ateşle İmtihanı'nda:

"Türkler'in kendileri de aralarında boğuştukları için, milletin ateşle imtihanının en korkunç anlarını yaşıyorduk." (142), "Anadolu'ya gelişim ve bu harekete katılışım, mukaddes bir gaye için ateşte yanmaya razı olanların zihniyetine uyuyordu." (178), "Evet, bu ateşle imtihanın son safhasıydı." (216), "Ateşle imtihandan sonra, bu, Türk milletinin balayı idi." (311)

Ateşten Gömlek'te:

"Niçin ruhumun bu ateş gömleği sırtımda canıma geçiyor? Gözümden, dilimden kızıl, yakıcı yenlerini gösteriyor." (25), "Ve o zaman biliyorum ki zavallı İhsan hemen kendini ateşe atacak bir vesile çıkmamasından muzdaripdir... Şu dik erkânıharp yakasının altında kızıl bir gömlek, âteşîn bir gömlek var. Bu zavallının teninden içine bu ateşin nasıl geçtiğini kendi gömleğim gibi biliyorum. Bu kızıl gömleği Ayşe'nin gözleri tutuşturdu. Bu garip gömleği İhsan'dan başka acaba kaç kişi taşıyacak? İhsan'ın içindeki fırtınanın, ihtilâlin soğumasına imkân vermeyen... Ateş sathında yakan gömlek!" (65), "(...) Benim ateş gömleğim o an azıcık serinledi." (70), "Sırtımda alevden bir gömlek olduğunu en hakikî mânâsıyla o günler artık anladım." (84), "Artık ateşten gömlek arkamda, ateşten kamçı Ayşe'nin elinde, onun götürdüğü yola gidiyordum." (87), "(...) Ateşten gömlek taşıyanlar sıcağın ısıttığı kadar yaktığını da bilirler." (103), "Ahmet Rıfkı çok iyi çocuktu, Peyami. Fakat gömleği olmaması bizim çektiklerimizin en ucuz ve basit tarafı!" (111),

"-Ateşe yakından dokunmak istiyorum...

-Beni de beraber almaz mısın? Ben de çok üşüyorum, ben de ateşe yaklaşmak istiyorum.

-İnsan ateşten bazen kolunu bacağını, bazen de canını yakar Peyami." (207),

"İhsan'ın hikâyesinin asıl işkence kısmı şimdi başlıyordu. Onun ateşten gömleği çoktan sırtını yakmış, canına geçmişti...

-Ateşten gömlek, İhsan!

-Gömleğin içinde ateşten uçlar olmasa, sadece ateşten satha çoktan razıyım."(229)

"Peki Peyami. Kimbilir sen de belki sırtındaki ateş gömlekten daha sıcak, daha hâkim bir ateşe girmek istiyorsun."(247), "Belki arkamdaki ateş gömleği de çıkaracaklar, o zaman etrafımda hakikî yokluk olacak."(248), "-Sen de mi ateşe! Hepiniz pervaneler alayı gibi ateşe koşuyorsunuz."(255), "-İhsan'ı ateşe girmeden görmek istemez misin?"(255), "-İstersen İhsan'ı sev! O zavallı seni çok severdi. İki sene sırtında ateşten gömlek taşıdı."(272), "İki doktor çok uzun ve fennî bir münakaşadan sonra beyninden kurşun çıkarılırken ölen Peyami'nin «Ateşten Gömlek»ine çetin ve Lâtince bir ad koydular."(274)

Halide Edib, "Karadağ muharebesinde dağın ortasında yağız atlı bir zabitin dumanlar içinde kaybolup meydana çıkışı"nı, o dönem hatıraları ve romancı muhayyilesiyle birleştirerek edebiyatımıza güzel bir aşk ve savaş romanı kazandırmıştır.

Halide Edib, Ankara günleri ve Tedkik-i Mezâlim Komisyonu'ndaki görevleri dolayısıyla savaşın içinde, acı çeken halkla yüzyüze gelme imkânı bulur. Özellikle Tedkik-i Mezâlim Komisyonu'ndaki çalışmaları esnasında tuttuğu raporların, yazara çok tesir ettiğini görüyoruz. Başkanı olduğu Tedkik-i Mezâlim Komisyonu'nda Yakup Kadri, Yusuf Akçura, bir teğmen ve bir fotoğrafçıyla beraber görev yapar. Komisyonun amacı, Yunanlılar'ın yaptığı zulümlerin raporlarının çıkarılmasıdır. Bu görevinden *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı eserinde bahseder:

"Polatlı'ya yerleşir yerleşmez, Yunanlılar'ın Sakarya köylerindeki vahşî hareketleri hakkında çok çirkin haberler aldık. Tamamen hayvanlar gibi hareket etmişlerdi. Polatlı'ya yerleştiğimizin üçüncü günü İsmet Paşa'ya raporumu götürdüğüm zaman onu bir Tatar'ın evinin balkonunda buldum. Beni öğle yemeğine alıkoydu. Bana orada yeni bir vazife verdi. Mübalâğa ve yalan katmadan, Yunanlılar'ın o bölgede yapmış

oldukları zulümleri tedkike beni memur etti. Bu Tedkik-i Mezâlim adı altında bir görevdi...

Başında bulunduğum Tedkik-i Mezâlim şubesinde Yakup Kadri, Yusuf Akçura, bir mülâzımla, bir de fotoğrafçı hizmete memur edilmişlerdi. Mülâzımla fotoğrafçı en uzak yerlere giderek resim çeker, bana, harap edilmiş köyler hakkında rapor verirlerdi. Birkaç gün sonra, benim de tedkike şahsen katılmam gerektiğini hissettim. Çünkü, Yunanlılar'ın bu köylerdeki hareketleri aklını kaçırmış insanların hareketleri gibiydi. Mülâzımdan ve gelenlerden işittiğime göre, Yunanlılar'ın Anadolu kadınlarına mumaleleleri, bütün vahşet ölçüsünü aşmış gibiydi. O zaman benim şefim olan Binbaşı Tahsin Bey'e (aile babası ve çok ahlâk sahibi bir adamdı) Yunanlılar tarafından kirletilmiş kadınların isimlerini raporlara geçirmememizi teklif ettim. Kabul etti. Ne kadar zaman kül olmuş köy evlerinin harabeleri üzerinde oturarak itirafları dinledim! Hiç bir katolik papazı, insanın içindeki ebedî ve vahşî hayvan hakkında bu kadar içten itiraflar dinlememiştir."[22]

Dağa Çıkan Kurt ve *İzmir'den Bursa*'ya adlı kitaplarında bulunan bazı hikâyelerinin hatıratıyla paralellikler arzettiğini görüyoruz. Bu paralellikleri şöyle sınıflandırabiliriz:

1-Gezip gördüğü mekânlar

2-Tanıdığı insanlar:

a-Askerler

b-Halktan olan insanlar

3-Tanık olduğu olaylar

Bu paralellikleri arzeden hikâyeler, Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın bahsettiği gibi bir "röportaj" edası taşır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın *Himmet Çocuk* hikâyesini tahlil ederken söylediği sözleri, genel olarak buradaki hikâyeler hakkında da düşünmek isabetli olur:

"Halide Edib'in hikâyesi bir «röportaj» edası taşıyor. İstiklâl Savaşı esnasında Anadolu'yu bir gazeteci olarak dolaşan yazar, gördüklerini ve duyduklarını naklediyor. Kendisi basit bir gazeteci değil, bir edib olduğu için, izlenimlerini sanatkârâne bir şekilde ifade ediyor. Fakat burada

---

[22] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s.231.

sanat, gerçeği değiştirmekten ziyade, hakikati daha yakın ve tesirli bir şekilde anlatma gayesini güdüyor."[23]

Cehennem Dağı, Cennet Dağı[24] adlı hikâyesinde, Ankara'da bulunan bu iki dağa atfedilen bir efsaneyi anlatır. Efsane hatıratta mevcut değildir. Fakat bu iki dağ, Halide Edib'le Adnan Bey'in Ankara'da ilk kaldıkları yer olan Nümune Çiftliği'nin balkonundan görülür. Halide Edib Hâkimiyet-i Milliye gazetesine bu adla yazılar yazmıştır:

"Adnan ile işgal ettiğimiz odanın Ankara'ya bakan güzel bir balkonu vardı. Bina akasya ağaçlarının ortasındaydı. Önünden çiftlik arazisini sulayan Çubuk Çayı geçerdi. Çayın öbür tarafında iki büyük tepe vardı. Öndeki yeşil, nispeten alçak, öteki ise yüksek ve çıplaktı. Üzerinde, etrafında dört sütunlu orta yeri küçük kubbeli eski bir Türk kuyusunu hatırlatan birşey vardı. Ben, küçük sırta Cennet Dağı, ötekisine de Cehennem Dağı adını verdim. Çünkü, bir tanesi ne kadar yeşil ve hoşsa, öteki de üstündeki o garip kuyu ağzıyle o kadar korkunçtu, cehennemi hatırlatıyordu. Hâkimiyet-i Milliye'ye «Cennet Dağı ve Cehennem Dağı» adı altındaki yazılarımı bunların üzerinde yazmıştım. Ankara okuyucuları çok ilgilenmiş olacaklar ki, aralarında oraya «Cehennem Vadisi» derler."[25]

Duatepe[26] canlı bir savaş sahnesinin tasviridir. Türk askerinin Duatepe'yi almak için yaptığı hücumu anlatır. Başkumandan Atatürk, Kâzım Bey, İsmet Paşa, Fevzi Paşa isimleriyle hem hikâyede hem de hatıratta vardır ve Duatepe hücumunun heyecanını Türk askeriyle beraber paylaşırlar. Halide Edib bütün askerler için dua eder. Yazarın bu duası, âdeta bütün Türk kadınlarının bir duası olur. Duatepe alındıktan sonra, bir Türk neferi onun üstüne çıkar. Bu tepeye sağ varan ilk Türk neferidir. Halide Edib, bu neferin millet adına dua ettiğini düşünür.

Duatepe hücumu bütün canlılığıyla hatıratta da vardır. Halide Edib, Atatürk'ün davetiyle Duatepe hücumunu izler, siperlere girer, ümit ve

---

[23] *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1986 (3. B.), s. 77.
[24] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 36-40.
[25] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 124.
[26] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 61-66.

ümitsizliği, zaferin verdiği mutluluğu birarada yaşar.[27] Hikâyesinde anlattığı, Duatepe'ye sağ varan ve millet adına dua eden ilk nefer hatıratında da vardır:

"Duatepe alınmıştı. Üstünde bir tek Türk askerinin, güneşin altında, ayakta durduğunu gördüm."[28]

Kurdun Memleketinde[29] adlı yazısında bu neferi tekrar hatırlar: "(...) Fakat o sevdiği, takdis ettiği şeylere tecavüz edenleri sonuna kadar memleketinden temizlemişti. Tıpkı Duatepe'nin üstünde son işgal ortasında dua eden nefere benziyordu."[30]

Üzeyir'in Karısı'[31]nda Yunanlılar'ın yakıp yıktığı köy manzaraları vardır. Halide Edib bu manzara içinde, eşi Yunanlılar tarafından yakılan bir kadının feryadına tanık olur. Hikâyede köyün adı Çekirdeksiz olarak geçer. Hatıratında Çekirdekler olarak geçen bu köyde Yunanlılar'ın yaptığı şeyler ve Üzeyir'in yakılışı ayniyle vardır.[32]

Fadime Nine İle Kerem Dede[33] hikâyesinde Oğlakçı köyünde çadırına gelen Fadime Nine, ona önce hayatını anlatır. Fadime Nine ve Kerem Dede birbirlerini severek evlenirler. Fadime Nine'ye verilen tarla üzerine evlerini kurarlar. Bilge bir insan olan Kerem Dede'nin şairlik yönü de vardır. Köylülere masallar anlatır, gazeller okur. Fadime Nine ve Kerem Dede arasındaki aşk hiç bitmez. Bir kızları olur. Adını Havva koyarlar. Havva ile -Fadime Nine ile Kerem Dede'nin evlât edindikleri- Ahmet birbirlerini severler ve evlenirler. Bir çocukları olunca, adını Fadime koyarlar. Birgün Ahmet savaşa gider ve bir daha haber alınmaz. Kızları çalışarak evin geçimini eskisi gibi sürdürür. Fakat bu günler Yunanlılar'ın gelişine kadar mutlu geçer. Yunanlılar buraya, "Yangın, kan ve hacâlet!" (82) getirirler.

---

[27] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 227.

[28] *a.e.*, s. 229.

[29] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 155-160.

[30] *a.e.*, s. 160.

[31] *a.e.*, s. 74-76.

[32] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 233.

[33] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 77-82.

Hatıratında bu Anadolu kadınının adı Fatma Nine şeklinde geçer. Hikâyede daha çok Fadime Nine ile Kerem Dede arasındaki şairâne aşka yer veren yazar, hatıratta onun savaş yıkıntıları arasından görünen çehresini anlatır. Bu kadın Halide Edib'den yazı yazmak yerine kendi ihtiyaçlarını temin etmesini ve dertlerine çare olmasını ister.[34]

Şebben'in Kara Hüseyin'i[35] adlı hikâyede bir köyde evine misafir olduğu Şebben'i anlatır. Şebben'in kocası Hüseyin askerdedir ve Şebben onu çok özlemiştir. Her gece mektuplarını tekrar tekrar okur, resmine bakar. Halide Edib'den Hüseyin'e izin almasını ister. Hüseyin iki yıl boyunca izin almamıştır. Halide Edib künyesini alır ve izin isteyeceğini söyler. Bir ay sonra aynı köyden geçerken tekrar Şebben'e misafir olur. Şebben Hüseyin'e mektup yazmış ve izin alamazsa kaçmasını söylemiştir. Bunu Halide Edib'e utanarak itiraf eder. Fakat Hüseyin ölümün daha iyi olacağını söylemiştir. Şebben, Hüseyin dönünce bir erkek evlat yapmayı düşünür. Ayrılırken Halide Edib'e tekrar gelmesini söyler. O da Yunanlılar gidince tekrar geleceğine dair söz verir.

Şebben bütün canlılığıyla Halide Edib'in hatıratında da vardır.[36] Hem hikâyede, hem de hatıratta Şebben'le ikinci kez görüşmesi mevcuttur. Bu görüşmede Şebben'i endişeli bulur. Çünkü Şebben, iki yıllık ayrılıktan sonra Hüseyin'in kendisine karşı ilgi ve sevgisinin değişeceği konusunda korkularla doludur.

Bu hikâye yayınlandığı zaman İsmet Paşa, Halide Edib'e bir mektup yazmıştır:

"(İsmet Paşa) Şebben ile de çok ilgilendi. Eliyle, izin için gerekli emirleri yazarak verdi. *Şebben'in Kara Hüseyin'i* adlı hikâyemi yazmamı o tavsiye etmişti. Hikâye yayınlandığı zaman, bana yazdığı bir mektupta demişti ki: «Orduda kumanda ettiğim yüz bin askerin her birinin evinde bir Şebben olduğunu bilmiyordum. Bu kadınlar bana eşeklerinin üstünde birer bohça gibi görünürlerdi."[37]

---

[34] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 237.

[35] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 83-97.

[36] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 250.

[37] *a.e.*, s. 251.

Şebben yazara, hayatta güzel şeylerin olduğunu, tüm sıkıntılara rağmen bir gün normal şartlara dönülebileceğini de düşündürür.

Muhlis'in Ağabeyi[38] hikâyesinde Kâzım Karabekir'in evlât edindiği çocuklardan birinin hikâyesini anlatır. Van'da doğan Muhlis'in anne ve babası Ermeniler tarafından öldürülür. Muhlis şans eseri kurtulur ve Kâzım Karabekir'in çocukları arasına katılır. Burada tesadüfen İstanbul'da okuyan ve subay olan ağabeyiyle karşılaşır.

Hatıratında Muhlis'in hikâyesinden Kâzım Karabekir'in evlât edindiği çocuklar dolayısıyla bahseder:

"Bir köşede, bir gün Kâzım Paşa ile çay içerken, bu çocukların bir kısmı ile konuştum. On üç yaşlarında, kara gözlü bir oğlan Kâzım Paşa'nın yanında nasıl yaşadıklarından, neler yaptıklarından bahsediyordu. Ana babasını kesmişler ve cesetlerini ölü yığınları üzerine atmışlar. Kendisi şaşkın bir vaziyette sağa sola koşmuş, nihayet bir ağacın altında düşüp bayılmış. Kendisini Kâzım Karabekir Paşa bulup kurtarmış. Küçük yaştan beri iyi ellerde büyümüş bir aile çocuğu intibaını veriyordu..."[39]

Himmet Çocuk[40] hikâyesinde İney Köyü'nden Uşak'a giderken, kendilerine kılavuz olarak verilen Himmet Çocuk'u anlatır. Himmet Çocuk on üç yaşındadır ve yedi yaşında öksüz kaldıktan sonra ninesiyle, kız kardeşine kendisi bakmıştır. Kızkardeşini bir erle evlendiren Himmet geçimlerini sağlayan iki öküz de hastalıktan ölünce, tekrar iki dombay almış fakat onları da Yunanlılar, elinden almıştır. Himmet Çocuk, Yunanlılar'ın elinden, ninesinin çıkınına koyduğu iki yumurta sayesinde kurtulur. Onu esir alan Yunanlılar, öldürme konusunda anlaşmazlığa düşer. Biri, torbasına bakalım, eğer yumurta varsa bırakalım der. Bunun üzerine Himmet Çocuk kurtulur.

Hatıratında da Himmet Çocuk'a yer verir.[41] Bu küçük çocuk, Halide Edib'de milletin geleceğine güven uyandırır. Hem hatıratta, hem de hi-

---

[38] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 98-101.
[39] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 308.
[40] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 102-109.
[41] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 299.

kâyede İney Köyü imamından bahsedilir. İmam da tıpkı *Fadime Nine ile Kerem Dede* hikâyesindeki Fadime Nine gibi, Halide Edib'e, yazı yazmanın kendileri için nafile olduğundan bahseder.

Cin[42] hikâyesinde Ankara günlerinde kendisine yoldaşlık eden köpeğini anlatır. Cin bir süre sonra hastalanır ve kuduz olduğu anlaşılınca öldürülür. Bu Halide Edib'e büyük acı verir. Hatıratında da Cin'den bahseder. Bunu Teğmen Abdurrahman Bey Ankara sokaklarında bulmuş ve Halide Edib'e göndermiştir. Özellikle ata bindiği zaman kendisine yoldaşlık eden bu köpeğin ölümü, yazarı büyük üzüntüye sevkeder.

Mustafa Onbaşı[43] hikâyesinde Mustafa Onbaşı ile evlenmek isteyen Gülsüm'ün hikâyesini anlatır. Rumeli'den tek kızıyla göç eden Gülsüm, kendisinin Mustafa Onbaşı ile, köydeki bir genç kızın da Muharrem Çavuş'la evlenebilmesi için komutandan izin almasını Halide Edib'den rica eder. Halide Edib onun evli olabileceği ihtimalinden bahseder. Fakat Gülsüm için bunun önemi yoktur. Halide Edib gerekli izni alır ve onlar evlenirler. Fakat Ankara'da bulunduğu bir sırada, tesadüfen Mustafa Onbaşı'nın ilk eşi, kocasını bulması için ona başvurur. Kadının dört çocuğu vardır. Bir tane de doğmak üzeredir.

Hatıratında da evlilik izni konusunda kendisine yapılan başvurudan bahseder. Evliliğe karşı olan komutan ve Halide Edib'le beraber hareket eden doktor hatıratta da mevcuttur.[44] *Şebben'in Kara Hüseyin'i* ve *Mustafa Onbaşı* hikâyeleri savaşın bütün acılığına rağmen, insanlardaki beşerî hisleri ortadan kaldıramadığını göstermektedir.

İstanbul'a Mektup'[45]ta Selânikli bir hanımdan bahseder. Bu hanım Selânik elden gittikten sonra yeni elbise diktirmez, ancak Selânik alınırsa yeni elbise giyeceğini söyler. Hatıratından, bahsedilen bu kadının Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım olduğunu öğreniyoruz:

"Cephedeyken Ankara'ya çok sık gidemiyordum. Gittiğim vakit Fikriye Hanım'la Mustafa Kemal Paşa'yı sık görüyordum. Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin Ankara'ya gelmiş olması Dr. Adnan'ı oraya gitmeye

---

[42] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 126-129.
[43] *a.e.*, s.142-147.
[44] *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 260.
[45] *Dağa Çıkan Kurt*, s. 190-196.

mecbur ediyordu. İhtiyar hanımın yüzü; ince, hareketli vücudu, atılgan ifadesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın aynıydı. Yetmiş yaşında olmakla birlikte, süt gibi beyaz ve pembe renkli cildinde bir tek buruşuk yoktu... İçi Selânik için yanıyordu. Oğlu Mustafa, Selânik'i almadan kendine yeni bir entari yapmamaya ahdettiğini söylerdi."[46]

İzmir'den Bursa 'ya adlı kitapta yer alan *Bayrağımızın Altında*'[47]da Türk bayrağını takip eden, Salihli'de karşılaştığı, Üsküplü Hatice Nine'yi anlatır. Hatice Nine, beş "düşman bandırası" altında kalmış ve göç etmiştir. Türk bayrağı nereye giderse oraya gitmiş, bayrağımızın çekildiği topraklardan ayrılmıştır. Tek dileği mezarının Türk bayrağının dalgalandığı topraklarda olmasıdır.

Hatıratında da bu hürriyet ve bayrak sevdalısı kadından bahseder.[48]

İncelememizden şu sonuçlara varıyoruz:

1-*Ateşten Gömlek* romanı ve incelediğimiz hikâyelerinde, Halide Edib'in Millî Mücadele yıllarında edindiği çok canlı izlenimlerin etkisi vardır.

2-Halide Edib'in Türk milletine ve onun mücadelesine baştan beri güveni vardır. O, yenilgiyi hiçbir zaman aklına getirmemiş, elde edilecek zaferin rüyası onun ve çevresindekilerin yılmadan mücadeleye devam etmesini sağlamıştır.

3-Halide Edib, Türk halkının bu ortaklaşa mücadelede, birbirlerine nasıl kenetlendiğini görmüştür. Erkekler cephede savaşmakta, kadınlar ise bir yandan onlara yiyecek ve cephane sağlamaya çalışırken, bir yandan da kendilerini korumaktadırlar. Bu mücadelede, kadınların çalışmalarını da saygıyla anar.

4-Savaş sırasında tanıdığı Türk çocukları, ona bu mücadelenin boşa olmadığı, daha ilerde bunu devam ettirecek yeni bir neslin yetişmekte olduğu hissini vermiştir.

5-Herşeye rağmen Halide Edib ve Türk milleti, düşmanlarına karşı kin ve nefret duymazlar. Halide Edib'in önemle vurgulamak istediği bir

---

[46]*Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 248.

[47]*İzmir'den Bursa'ya* (Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Âsım ile beraber), Akşam Teşebbüs Matbaası, İstanbul 1922, s. 26-28.

[48]*Türk'ün Ateşle İmtihanı*, s. 283.

konu da budur. Zaten *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nın yazılış sebebi de bir barış dünyası kurmaktır:

"Anlatacaklarım basit şeylerdir. Türk'ün ateşle imtihanı esnasında, o mücadelede yer almış olan Türkler'in ve düşmanlarının gençliği gelecekte bunu okudukları zaman, birbirlerinin kanına girdiren düşmanlık perdesini yırtacak, göz göze gelecek, o eski kin ve nefret harabesinin üstünde bir insanlık ve barış dünyası kuracaklardır."

6-Halide Edib anlattıklarını bizzat yaşadığı, yer, olay, zaman ve şahıslar açısından gerçeğe uygun olduğu için, bunlar tarihe ışık tutan vesikalar niteliğini de taşımaktadır.

Halide Edib'in elimizde sağlam bir biyografisinin bulunması, bize bu mukayeseleri yapma imkânı vermiştir. Bir yazarın ferdî macerasıyla birleşen Millî Mücadele günlerinden gelen bu hatırat ve hikâyeler ümit, ümitsizlik, heyecan, korku gibi duygularla birleşen sert bir realizm ve keskin gözlem gücüyle o günlere asırlarca tanıklık edeceklerdir. Bunları okuyan nesiller, gelecekte daha büyük işler başarma gücünü kendilerinde bulacaklardır.

"THE REFLECTIONS OF THE MEMORIES OF THE WAR OF INDEPENDENCE ON THE LITERARY WORKS OF HALİDE EDİP ADIVAR"

Absract

Halide Edib Adıvar participated in the war of Independence and wrote her memories in her book called "Türk'ün Ateşle İmtihanı." The most important feature of this book is that it was written daily and it consists of real places, events and characters. There is a considerable parallelism between this book and her novel "Ateşten Gömlek", the stories in her books "Dağa Çıkan Kurt" and "İzmir'den Bursa'ya." In the article, how the memories of that period shaped her stories and parallelisms have been focused on in connection with between connection the literary work and the biography. The place, the event, and the characters taken place in the autobiography were used authentically but sometimes with slight changes. The heroic deeds of the Turkish soldiers, the brutality against the Anatolian people during the war and at last the happiness of the victory and the Turkish Army's entrance to İzmir with a victory ceremony constituted the main themes of her works. Halide Edib Adıvar was able to present her works not only in the form of autobiography but also in the form of a literary composition.

Keywords

Halide Edip Adıvar, The Memories of the War of Independence, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Ateşten Gömlek, Dağa Çıkan Kurt, İzmir'den Bursa'ya, The connection with the literary work and the biography